

суседнюю вёску *Крамяніца Дольная*. Назва даволі распаўсюджаная і часта выступае на пярэдні план замест афіцыйнай.

У ваколіцах вёскі Дзеркачы намі зафіксавана 56 мікратапанімічных назваў. Асобныя з гэтых назваў сустракаюцца і на іншай тэрыторыі Беларусі: *Альшына, Беразняк, Лясок, Лысая гара*. Ёсць і найменні, звязаныя з асаблівасцямі сацыяльнага, эканамічнага, культурнага, рэлігійнага жыцця мясцовага насельніцтва (*Школьны сад, Спіртзавод, Малдаванчын сад* і г. д.)

Час ідзе, назвы губляюцца і забываюцца, таму збору і сістэматызацыі ім варта надаваць асаблівую ўвагу, каб разам з імі мы не страцілі свае асаблівасці, індывідуальнасць, гістарычную памяць.

Х.П. Варонька

Дыякрытычныя знакі і вынасныя літары ў кнізе “Руф” Францыска Скарыны

Кніга “Руф” – пражскае выданне Францыска Скарыны, надрукаванае ў 1519 г., адносіцца да Старога Запавету. Кніга адкрываецца тытульным лістом з гравюрай і назвай; ёсць прадмова і пасляслоўе. Сёння вядомы 8 экзemplяраў кнігі “Руф”. У гэтай кнізе Францыск Скарына карыстаецца даволі шырокай сістэмай дыякрытычных знакаў.

Дыякрытычныя знакі (ад грэч. *Diakritikós* – распазнавальны) упершыню ўзніклі ў грэчаскім пісьме для абазначэння даўгаты і кароткасці галосных і розных відаў націску (*á, â, `a* – востры, аблегчаны, цяжкі). Яны маглі быць надрадковыя, падрадковыя і радзей унутрырадковыя. У выданнях Францыска Скарыны сустракаюцца толькі надрадковыя знакі, якія раней называліся “вымолвные письмена”, бо знакі націску і прыдыхання павінны былі ўказваць на вымаўленне тых ці іншых слоў. А яшчэ раней, у XI – XII стст., надрадковыя знакі выкарыстоўваліся як неад’емныя элементы любога тэксту. З іх дапамогай можна расшыфраваць незразумелыя месцы ў старажытных тэкстах. Але ў

сапраўднасці іх расстаноўка не заўсёды адлюстроўвала гукавы бок беларускага маўлення, і сэнна не заўсёды можна зразумець іх значэнне.

У старабеларускіх тэкстах сістэма надрадковых знакаў была даволі шырокая. Францыск Скарына ў кнізе “Руф” выкарыстаў наступныя надрадковыя знакі:

1) “оксия”, “окс”, “оксь”, “острая” (´). Гэты знак Францыск Скарына ставіў над “е” ў канцы слова: *дниѣ очищѣния* і інш.;

2) “вария”, “тяжкая” (`). Гэты знак ставіўся ў канцы слова над “и” (асабліва ў значэнні “й”): *все ѿ, мало ѿ, зъ велико ѿ, превечны ѿ*;

3) “исо”, “исть”, “иссо” (^/) – над шырокім “о”, над злучнікамі “а”, “и”, над “ѡ”. *Ѡ^/ Е^/лимеху, дниѣ очищѣния*;

4) “ерик”, “ерок”, “ерчик”, “ертица”, “паерк”, “паерок”. У кнізе “Руф” гэты знак (^N) ужываўся для абазначэння цвёрдасці зычных у сярэдзіне і канцы слова: *с^Nжено ю, сних^Nже* і інш.;

5) “цітла” (~). Пад цітлай пісалася адна з прапушчаных літар, калі слова перадавалася ў скарачаным выглядзе (*гѣдѣ, глѣощѣ...*). Літарамі з цітламі над імі абазначаюцца лікі: *ѣ̃ – 1, Ѣ̃ – 2* і інш.

Адзначым, што не заўсёды знак “цітлы” ўказваў на скарачэнне слова і вынаску літары над радком. У рускіх друкаваных тэкстах пад “цітлай” (“каморай”) пісаліся аднаскладовыя словы (“се”, “мя”), якія атрымалі назву “супружие”.

Вядомы і іншыя надрадковыя знакі: знак прыдыхання “звателцо”, “звательница” (с), “аковы” (//) і іншыя. Існуе шэраг варыянтаў “цітлы”: “взмёт”, “покрытие”, “камора”, “стяга”, “смычец”. У “Граматыцы” Мялеція Смятрыцкага, акрамя “оксии”, “варии”, “исо”, існуе такі від націску, як “периспомена” ці “облегченная” (^/).

Для выданняў Скарыны літары адліваліся разам з надрадковымі знакамі. У кнізе “Руф” цікавасць выклікае лагатып “ест”, дзе ўсе літары размяшчаюцца адна над адной, прычым апошняя літара “т” тут падобна да “цітлы”: *былъѣ̃; стал^Nсяѣ̃ гладѣ в^Nземли Г^Nю̃ дие̃*.

У кнізе “Руф” Францыскам Скарынам выносяцца над радком:

1) літара “т” у дзеясловах 3 асобы адзіночнага ліку: *побираѣ^m*;

2) літара “н” у сярэдзіне і канцы слова: *Е^/в^Na^ngелитѣ̃, гора сию^n, сими^n, хелио^n*;

3) літара “м”: *докторо^m*;

4) літара “с”: *сѣдѣ, милѣти, сдѣн...* – над вынаснай літарай “с” ставілася “цітла”, прычым існавала відавочнае размежаванне, якія словы пісаць пад “цітлай”, а якія не: “О, каллиграфе, не смешай несмешное, но отделяй Спасово имя, и солнце праведное сия вся покрыто пиши (под “цітлай”), и солнышко видимое складом пиши, богов идолских и благ земных отнюдь не покрывай, но складом пиши!”;

5) літара “х”: *и^х, рбоги^х*;

6) літара “д”: *л^длку, прѣ^д очима*.

Літары “м”, “н”, “д” у кнізе “Руф” вельмі прыгожыя. Часам, напрыклад, у слове *сынми* (форма творнага склону множнага ліку ад *сынъ*) вынасная літара “м” ужываецца непаслядоўна: *сынми – сы^нми*.

Неабходна адзначыць, што з цягам часу і ў сувязі са змяненнем графічных відаў пісьма колькасць вынасных літар у тэкстах павялічваецца, яны набываюць скарапісны характар і становяцца падобнымі да “цітлаў”.

Цяжка сказаць, ці мелі якое-небудзь гукавое значэнне надрадкавыя знакі ў выданнях Скарыны. Прафесар А.І. Жураўскі меркаваў, што Францыск Скарына выкарыстоўваў іх па традыцыі. Здаецца, што адназначнага адказу на гэта пытанне не існуе, паколькі адсутнічае фактычны матэрыял, які б дакладна адлюстроўваў гукавы лад тагачаснай мовы.

Літаратура

1. Біблія: факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Францыскам Скарынам у 1517 – 1519 гг.: у 3-х т. – Т. 2. – Мінск, 1991.
2. Булыка А.М. Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы. – Мінск, 1970.
3. Груша А.І. Беларуская кірылічная палеаграфія. – Мінск, 2006.
4. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма. – Москва, 1988.
5. Можейко Н.С., Игнатенко А.П. Древнерусский язык. – Минск, 1978.
6. Францыск Скарына і яго час: энцыклапедычны даведнік. – Мінск, 1988.
7. Черепнин Л.И. Русская палеография. – Москва, 1956.
8. Щепкин В.Н. Русская палеография. – Москва, 1967.